

1867: XVII. tc. 1. §. „Az ország izraelita lakosai a keresztény lakosokkal minden polgári és politikai jog gyakorlására egyaránt jogosítottaknak nyilvánítatnak. 2. §. Minden ezzel ellenkező törvény, szokás vagy rendelet ezennel megszüntetetik.” A két rövid mondat, száz évek küzdelmeinek lezárása, amely küzdelmek során a magyarországi zsidóság emancipációjáért érvelt, tárgyalt, s tett konokul újabb és újabb lépéseket. 1867. december 27-én az uralkodó szentesítette a törvényt, amely 1868. január elsejével – százötven esztendeje – hatályba lépett. Olyan új helyzetet teremtve az ország s Budapest izraelita vallású polgárainak, amelyben nem volt többé kérdés, van-e bármi jogi természetű akadálya annak hogy kiteljesíthessék tehetségüket. Hogy elismerést szerezzenek maguknak, olykor nemzedékek óta itt élő felmenőiknek, hogy beírják nevüket egy szakma vagy éppen a város közössége, akár a nemzet történetébe, hogy fiaik, egzisztenciájuk örökösei, fényes pályát futhassanak be.

Ennek a folyamatnak egyik példája

volt a Strelisky család életútja.

SZÁZ ÉV

SZEBBÍK ARCA

Strelisky Lipót akkor kezdett a fotografálásba, amikor a fényképezést még „árnyfestészeknek” hívták. Műterme, amit később fiával, Sándorral együtt vezetett, a leglátogatottabbak közé tartozott. A Streliskyek kamerái előtt pózoltak uralkodók és miniszterek, a társas élet és a színpadok hírességei, megannyi szellemi nagyság és minden rendű-rangú pesti polgár, aki igazán jó benyomást keltő portrét kívánt magáról. Akiknek nem tellett ilyesmire, azok is ismerték a képeiket az újságokból és a kirakatokból: a mintaadó celebritások időszerű fotográfiáinak megbámulása kedvelt szórakozása volt, s maradt is Budapest népének.

Strelisky Lipót édesapja, Dovidl Brod a népes zsidósága miatt akkoriban Új Jeruzsálemként is emlegetett galíciai Brodyban született. Az ő

Strelisky Lipót:
Pekáry József
és Forinyák
Jozefa esküvői
képe, 1862.

Forrás: Magyar
Nemzeti Múzeum
Történeti Fényképtár

fölmenői pedig talán a ma szintén Ukrajnához tartozó Streliszkből származhatnak. Legalábbis ezt sejteti később használt neve, Strelisker Dávid, amit aztán változatos írásmódokban vittek tovább az utódai a mai napig. Ő maga afféle zenei csodagyerekként kezdte, zenei képzettséget ugyan nem kapott, de elbűvölő énekhangja korán feltűnést keltett szülővárosa zsinagógáiban. Hamarosan távolabb is: bár rabbinak készült, kereskedésből élt, és üzleti útjain szívesen mutatta meg tehetségét más gyülekezetekben is. Így amikor vállalkozása tönkrement, hivatásos hazzán, előimádkozó, előénekes lett. Kántorként került 1822-ben Óbudára, majd 1830-ban áthívták Pestre, a nevezetes Orczy-házba. A „gettó citadellájának” udvarában ekkor már két zsinagóga is állt, ő az „öregekében”, a konzervatívabb irányzatú hívők között működött. Bár kompozíciói kottais-

meret híján nem maradtak fenn írásban, mégis országhatárokon túl nyúló hatással volt a zsidó zene hagyományaira. Sírkövére ez volt felírva: „Értett ahhoz, hogy a zsidóság szenvedésének egész történetét egyetlen hangban mondja el.”

Hét gyermeke közül Lipót 1815-ben vagy 1816-ban, még Brodyban látta meg a napvilágot. Pesti életéről az első írott emlékek az 1840-es évek elejéről maradtak fenn, közreadásukat *Baji Etelkának*, a Streliskyekről szóló legalaposabb fotótörténeti munka szerzőjének köszönhetjük.

Az egyik irat a pesti tanácsshoz intézett folyamodványa, amiben kéri, hogy „ide való lakósnak” törvényesen is felvegyék. A másik 1843-ból való, és ebben már mint „pesti lakósi joggal ellátott aranyműves zsidó” fordul a Helytartótanácsshoz iparendélyért. Mindkettőben tisztelettel, de kellő jogtudattal hivatkozik a hazai zsidóság emancipációs folyamatában mérföldkőnek számító 1840. XXIX. törvényekre.

Valószínűleg szintén 1843-ban kezdett foglalkozni dagerrotípiák készítésével is. A pályamódosítással kapcsolatos elbeszélésekből a legregényesebb – egyben a legvalószínűtlenebb is – az a változat, mely szerint szerelmi csalódás űzte volna Párizsig, ahol magával *Daguerre*-rel dolgozott, aki a siker küszöbén küldte haza, hogy egyedül arathassa le a babérokat. Hihetőbb egy másik visszaemlékezés, amely szerint ötvösségdként egy Pesten időző francia dagerrotipista számára csiszolt lemezeket, és tőle tanulta el az új szakma fogásait. Biztos adatunk 1846-ból van, amikor a Schmetterling című pest-budai újságban hirdeti, hogy a Bálvány utcai Blühdorn-házba költözött, és dagerrotipizáló tevékenységét ezután annak harmadik emeletén folytatja. Az Október 6. utca 1. szám alatt ma is álló hatalmas épület nem sokkal korábban készült el *Hild József* tervei alapján. Földszintjén épp akkor nyíltak meg a védegyeleti mozgalomhoz csatlakozó lparműtár árusítótermei. A hirdetés büszkén tudatta azt is, hogy a mester valamennyi felszerelése Párizsból való. E lap másik számában egy (kicsit szintén reklámízű) tudósítás szerzője az új találmányt lejárató „fuserkedőkkel” szemben ajánlotta a közönségnek Strelisky Lipót művészetét. Ékszerként ajándékozható, medalionba vagy gyűrűbe rejthető, babszemnyire kicsinyített portréfotográfiákat is lehetett rendelni nála. Ambícióit mutatja, hogy 1846-ban munkáit kiállította a kor kiemelkedő művészeti sereg-szemléjén, a Pesti Műegylet tárlatán. Címtárában először 1849-ben jelenik meg a neve, a portréfestőkkel egy csoportban.

A családi hagyomány szerint a forradalomnak lelkes híve volt. Nemzetőrként szolgált, sőt Petőfi-jelvényeket osztogatott, és

Strelisky Lipót és Schlesinger Róza házassági évfordulója, 1870. A pár balján a kislány, a műterem majdani örököse, Strelisky Sándor. Fényképek alapján készült festmény.

Forrás: Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár

ezért az Újépületben is raboskodott volna. E tárgyban jó szívvel irányítom a kedves olvasót a régi BUDAPEST 1980. évi júliusi számához, ahol egy idős dédunoka színes emlékezése olvasható, a közreadó tapintatos forráskritikája kíséretében. Sokáig tartotta magát az a nézet, hogy talán a nevezetes Petőfi-dagerrotípiája is az ő keze munkája lett volna. E képről ma már biztosan tudjuk, hogy a neves színész és műkedvelő fotográfus, *Egressy Gábor* vette fel néhány évvel korábban, otthonában. Meglehet viszont, hogy egy másik alkalommal mégiscsak a kamerája elé ült az ilyesmit amúgy nemigen kedvelő poéta. Fia és utóda legalábbis erről beszélt egy interjúban, amit 1922-ben adott, amikor a költő születésének centenáriumaéhoz közeledve a Petőfi Társaság kutatásba kezdett az időközben eltűnt arckép után: „Édesapám sokszor elmondotta nekünk, hogy ő negyvennyolcban lefényképezte Petőfit, még pedig ez a felvétel volt az első, melyet az akkor divatba jövő és nálunk még kipróbálatlan bőrnegatívra vett fel. Az öreg úgy mondta el, hogy 1848. március 15-én éppen a Múzeum körüli gyűlésről jött hazafelé a Bálvány utca 1. szám alatt levő ház zárt üveg folyosóján levő műtermébe, (...) mikor a ház előtt diákok seregét pillantotta meg, akik a vállukon hozták Petőfit eljenezve es dalolva. Megkérdezte, hogy mit akarnak, mire elmondották, hogy Strelisky fényképezést keresik és követelik, hogy fényképeztesse le a költőt azonnal a mai nap emlékezetére. Édesapám, aki maga is lázas lelkesedéssel hallotta Petőfi szavát, boldogan karolt bele a költőbe és úgy ment fel az egész társaság a fényírdába, mint akkor nevezték. A felvétel szépen sikerült, és úgy tudom, hogy édesapám maga vitte el Petőfinek egy pár nap múlva.”

Március idusának ezt az epizódját mások ugyan nem jegyezték fel, de az biztos, hogy Strelisky Lipót fotografálta a korszak szereplőit. Sajnos, csak másolatokban, de ismert például egy portréja *Görgei Artúrról*, és egy csoportképe is annak öt törzstisztjéről, akik Budavár visszavétele után ültek „ártatlan ágyúja” elé. Egerben őrzik az 1848. július 5-i első magyar országgyűlés pesti megnyitására szóló korabeli litográfiáról készült dagerrotípiareprodukcióját is. Nem tudhatjuk, hány hasonló veszett oda az önkényuralom éveiben, amikor a forradalom képi relikviáit rejtegették vagy megsemmisítették az azokat módszeresen üldöző hatóságok elől. Amúgy is csak néhány műves dagerrotípiája és későbbi, immár negatívról másolt színezett papírképe maradt fenn. Korai felvétele-

Strelisky Náthán: A fényképész lányai, 1866. Mögöttük műtermi fejtámasz látszik. Forrás: A család gyűjteménye

Strelisky Lipót: Társaság a műteremben, 1860-as évek
 Forrás: FSZEK Budapest Gyűjtemény

inek többsége, ahogy hazai kortársaíé is, elkallódott, vagy csak újsághírből tudunk róluk.

Az ötvenes években egyik testvére, *Strelisky Náthán* is fotografusként kereste kenyerét. 1858-ból van az első adat róla, amikor éppen elérvezették a javait, köztük „*egy nagyobb és egy kisebbszerű photographkészletet.*” De talpra állt, és előbb az Erzsébet téren majd a Három Korona (Hercegprímás) utcában dolgozott. 1864 után özvegye jegyezte a műtermet még egy évtizedig.

Lipót 1861-ben áttette székelyét a Dorottya utca 11. alá, vagyis inkább fölé, minthogy a ház padlás-terét alakították át a számára. Az ate-

Strelisky-műterem: Brázay Kálmán kereskedő és gyáros, a sósborszesz meghonosítója lányaival, 1903
 Forrás: FSZEK Budapest Gyűjtemény

Strelisky Sándor: Fedák Sári és Csontos Gyula az „Őnagysága ruhája” című darabban, 1915
 Forrás: FSZEK Budapest Gyűjtemény

lier üvegfa itt már nem udvarra, hanem a pesti kereskedelmi élet egyik forgalmas főutcájára nézett. Tetőcégtablája nyilván szembeötlött a szomszédos Tőzsde ablakaiból, amit akkor választott székelyül a Deák-párt.

1878 őszen ismét hurcolkodtak, a cég és a család is a szomszédos, 9-es számú házba költözött át. Időközben Strelisky megvett és emletráépítéssel kibővített egy házat a Hold és a Hajnal (Nagysándor József) utca sarkán. Hogy a budapesti Gründerzeit sok vállalkozójához hasonlóan csak befektetésnek szánta a bérlakásokat és üzlethelyiséget magában foglaló épületet, vagy maga is oda készült volna, nem tudjuk. Utóbbi valószínűsíti, hogy a legfelső emeletre olyan faliképeket rendelt *Lotz Károlytól*, amelyek – ahogy a Fővárosi Lapok fogalmazott – „*a photographia személyesítéseiből állanak.*” Erre a nevezetességre még *Hevesi Lajos* korabeli útikönyve is érdemesnek látta felhívni a figyelmet. A szerény homlokzatú, keskeny bérház áll ugyan ma is, de a freskóknak már a háború előtt sem volt nyoma. Furcsamód az újsütetű háziúr öt év múlva az épületet eladta. Dédunokája szerint lányai

kiházásítására kellett a pénz, de a telek-könyvi bejegyzés láttán arra is gyanakodhatunk, hogy a nagy tőzsdekrachot követő válság miatt a hitellel jócskán megterhelt ingatlantól érdekesebb volt inkább gyorsan megszabadulni.

A család lakcíme tehát a fiú, *Sándor* haláláig a Dorottya utca 9. maradt. Igaz, közben maga az épület kicserélődött. 1910. október 16-án az újságok híriül adták, hogy tűzfalai a szomszédban emelendő Magyar Általános Hitelbank alapozási munkálatai miatt életveszélyesen megrepedtek. A bérlőket az előjáróság sebtében kilakoltatta, és nemsokára új lakóház került a megrogygiant helyére. A közjáték a Strelisky-műterem forgalmát nem vetette vissza komolyabban, minthogy két héttel a riadalom után nyitották meg új, fényűző atelier-jüket a Gizella (Vörösmarty) téri Gerbeaud-ház tetején. A vendég itt „*inkább valamely főúri lak elegáns halljában, szalonjában képzelhette magát, mint egy, a nyilvánosságna szánt helyiségben.*” – lelkesedett benyomásairól a korabeli laptudósító. „*Úgy a földszinti fogadóterem, s a télkert, mint az emeleti szalon, a dohányzó s a rokokó stílben*

tartott öltözők, mind kiválóan finom ízlésről tesznek tanúságot, melyekhez párosul a nagy és kitűnően világított fölvételi terem. Van ezenkívül nagyon szép helyiség szuteriőr fölvételekre s egy igen nagy nyílt terasz, mely lehetővé teszi a szabadban való fölvételt, télen havas környezettel, nyáron egy addigra odavarázsolt kerttel.”

Idáig azonban hosszú út vezetett. Az 1867-es párizsi világiállításán és az 1871-es londoni ipari seregszemlén elnyert érmek, a császári és királyi, majd József főhercegi udvari fényképész címek mögött sok tízezernyi nagy műgonddal beállított és aprólékos technikával kivitelezett portré sorakozott. Az 1880-as években, ahogy az ifjabbik Strelisky mind nagyobb szerephez jutott apja mellett, már csak a családnevet használták cégjelzőként. Befolyásukat jelzi, hogy tagjai voltak az ezredévi kiállítás fényképezésének kizárólagossági jogát megszerző szűk szakmai szövetségnek.

ESTÉLY A PARK-KLUBBAN. — CSOPORTKÉP STRELISKYTŐL.

Strelisky-műterem: Estély a Park Klubban, 1900. Montírozott csoportkép. Forrás: Vasárnapi Ujság

Mindketten törekedtek újabb, tetszetősebb, a színtelennek és olykor túlságosan valóság-közelinek érzékelt fotográfia korlátait tágító eljárásokat bevezetni. Lipót például híres volt kromotípiáiról. Ez a technika az átlagosnál több műfogást és festészeti ügyességet igényelt, és „színes”, megejtően lágy fényképeket eredményezett, egy kis térhatással. Sándor az egyedi felvételekből összemontírozott és festett terekben elrendezett sokszereplős csoportképek specialistája lett. Sorra kerültek ki műhelyéből a bálakat, színelőadásokat, élőképeket mesterségesen rekonstruáló tablók. Közülük a legismertebb a Csárdás című kompozíció. A három és félszer másfél méteres montázson a Népszínház száz művészt igazgatta el falusias életképekbe. A milenniumi tárlaton zajos sikere volt, az 1900-as párizsi világkiállításról mégis csak a harmadrangú ezüstérmét hozta el a grand prix helyett, amin *Gelléri Mór* jeles szakíró a Magyar Ipar hasábjain nem győzött eléggé felháborodni. Mai szemmel nézve ezekben az alkotásokban több a kézműves bravúr, mint a letisztult ízlés, de akkor bizonyosan képesek voltak olyan illúziókat ébreszteni, amire megvolt a fogyasztói igény. Kicsinyítve, elérhető áron is megvásárolhatók voltak, és idővel már rendszeresen meg is jelenhettek a szaporodó magazinokban is.

A sajtó gyakran tudósított az uralkodói család tagjainak a műteremmel kapcsolatos megnyilvánulásairól. Az 1885-ös Országos Általános Kiállításon például *Erzsébet* királyné részletesen megnevezte magának a Strelisky Lipót képein látható összes színésznőt. Ma már tudjuk róla, hogy módszeresen gyűjtötte a Monarchia szépasszonyainak portréit, nem kizárt tehát, hogy néhány héttel később a megbízatásából vásárolt itt *Rudolf* trónörökös fotókat a kor díváiról.

A Streliskyek a színésportrék és a színdarabok műteremben imitált jeleneteinek fotografálásában sokáig „piacvezetőnek” számítottak. Úgy mesélték, hogy az idősebbik Streliskynek mint a pesti német színház házi fótósának minden este járt két szabadjegy, fia jóformán a zsöllyék közt nőtt fel. Nem csoda, hogy első feleségét, *Béni Irmát*

is a kulisszák közül vezette az oltárhoz. Nevelt lányuk, *Ligeti Juliska* is színésznő lett. Otthonosan mozgott a bohém színészvilágban, és ahogy *Fedák Sári* írta róla, „*kitűnően tudott szépíteni*”. Mindemellettem remek üzleti érzékkel nyúlt e műfajhoz. Jótékonyági bazárra ünnepelt színésznők (nyilván cégjelzéses) fényképeit adományozta. A Bob herceg forró ovációjával megünnepelt 50. előadásán sok száz aláírt Fedák-portrét osztott ki ingyen. A lapok tele voltak a sztárfotóival, a képeslap-forgalmazási jogokból is jócskán profitált. Premier idején a társulatok egy bő fél napra jelmezestül, díszletestül, öltöztetőstül beköltöztek a Gerbeaud-házba. „*A végén már vidáman konyakoznak a színháziai és az általános vidámság közepette tréfás jux-képek is készülnek, amelyek persze nem kerülnek a publikum elé.*” – árulta el a Színházi Élet olvasóinak 1917-ben *Harsányi Zsolt*.

Volt, hogy nekik kellett kivonulniuk teljes apparátussal és személyzettel. Ha kellett, alkalmi műtermet rendeztek be József főherceg palotájában, és ott fotografálták a több száz jelmezbe bújt báli vendéget. De kirendelték őket a koronás fők vadászatára vagy valamely uralkodói családtag halotti fényképezésére. Munkájukat fényképészsegédek, laboránsok, festők, retusőrök, öltöztetők és ki tudja, még hányféle alkalmazott és iparos bevonásával végezték. Sok később sikeres fényképész hirdette magát induláskor a Streliskyeknél szerzett gyakorlatával. A cég nyitott fiókot Pozsonyban és Pécsen, és egyet a Kálvin tér és Kecskeméti utca sarkán is. Bécsi társakkal alapítottak egy arcképfestészeti műintézetet a Gizella tér másik oldalán, az 1945-ben kiégett Haas-palotában.

Strelisky Lipót 1905-ben, Sándor 1923-ban halt meg. A cég ugyan névleg 1940-ig fennmaradt, de eredeti fényét elvesztette. Az apa sírja a Kozma utcai neológ zsidó temetőben van, fiát már a Kerepesi temetőben, római katolikus szertartásrend szerint helyezték örök nyugalomra. Fényképeik családoknál, gyűjteményekben, régiségboltokban és a világhálón őrzik fölmenőink arcvonásait. Mindig a legelőnyösebbeket.